

Edward Said i l'exili: una mirada en contrapunt

Anouar Antara

UNIVERSIDAD DE LAS PALMAS

nourdanieles@yahoo.es

Rebut: 09/02/2016

Acceptat: 03/05/2016

RESUM

Aquest article analitza el concepte de l'exili en el treball d'Edward Said. La idea principal que té l'autor d'aquest concepte és que, encara que l'exili és inconsistent en el sentit metafòric que Said defensa, és enriquidor per al treball intel·lectual perquè, des d'aquesta perspectiva, proporciona una visió diferent a través de la qual un intel·lectual "exiliat" pot analitzar l'experiència històrica. És a dir, Said creu que fins i tot els autors que no són "exiliats" en sentit estricte i pertanyen completament a les seues societats poden adoptar aquesta mirada. Aquest fet ocorre perquè, entre altres motius, facilita un distanciament que permet, per un costat, que el crític s'òbriga a una visió global que traspasse les fronteres ideològiques i, per un altre costat, que es puguin estudiar els altres i les seues cultures en els seus contextos humanístics respectius. Aquest assaig analitza de forma crítica la interessant, encara que contradictòria, visió de l'exili que Said proposa com a eina dels estudis culturals. En síntesi, aquest article pretén donar a conèixer la gran importància de l'aproximació d'Edward al tema de l'exili. De fet, la seua obra està influenciada principalment per autors que han sigut exiliats per "excel·lència", els quals, d'una manera o altra, determinaren el tipus de crítica que va dur a terme al llarg de la vida.

Paraules clau: *Orientalisme, Post-colonialisme, Teoria cultural, Literatura comparada, Estudis culturals.*

ABSTRACT. *Edward Said and exile: a gaze at counterpoint*

This article attempts to analyze the concept of exile in the work of Edward Said. The central idea that our author has of this term is this: even if the term of exile is inconsistent in the metaphorical sense that he defends, it is enriching for intellectual work, since, from this perspective, provides a different vision through which, an exiled intellectual can analyze the historical experience. In other words, Said believes that even authors who are not exiles in real terms and fully belong to their respective societies, can adopt this vision, because, among other things, it provides a distance that allows the critic's opening to a global vision that transcends ideological boundaries so that he can be the others and their culture in their humanistic context. The methodology used in this article aims to put under the light of criticism the interesting, although contradictory, concept of exile that Said proposed as a tool for Cultural Studies. In short, this paper aims at demonstrating the interest of Edward's approximation to the concept of exile. In fact, his own work is largely influenced by authors who have been exiles for excellence, and that somehow determined the kind of criticism that he exerted throughout his life.

Key words: *Orientalism, Postcolonialism, Cultural theory, Comparative literature, Cultural Studies.*

SUMARI

Introducció

L'exili com a estratègia per a l'anàlisi dels estudis culturals

Crítica

Conclusions

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Anouar Antara. Universidad de Las Palmas. Departamento de Filología Española, Clásica y Árabe. C/ Pérez del Toro, 1 35003 Las Palmas de Gran Canaria.

Suggeriment de cita / Suggested citation: Anouar, A. (2016). Edward Said i l'exili: una mirada en contrapunt. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 130 (1). 109-114

INTRODUCCIÓ

Edward W. Said (1935-2003) és un autor conegut arreu del món per la seua obra sobre l'orientalisme i també per defensar acèrrimament els drets humans dels palestins, el seu poble natal amb el qual es va sentir identificat al llarg de la vida. Va ser, a més a més, un cèlebre crític literari. En aquest àmbit va publicar *El mundo, el texto y el crítico* (1983).

Encara que fem una lectura superficial de l'obra d'aquest autor, de seguida ens adonem de la complexitat, la riquesa i, fins i tot, la controvèrsia de l'aparell conceptual de la base teòrica de Said. La terminologia, que és clau per a entendre la seua teoria cultural i la seua llavor com a intel·lectual públic, presenta dificultats per a alguns crítics, com veurem més endavant.

Com hem esmentat abans, aquest acadèmic novaiorquès d'origen palestí, va ser l'autor d'una obra interessant en l'àmbit cultural, especialment pel que fa a l'àmbit de la teoria orientalista. Malgrat el que han dit alguns crítics, aquesta teoria, junt amb altres obres, va donar lloc a tot un camp d'estudis nous com és, en aquest cas, el post-colonialisme (Young, 2001; Kennedy, 2000; Child, 1997; Spencer, 2010). Per descomptat, cal no obviar la seua notable aportació a la crítica literària, ja que l'autor va ser, primer de tot, un professor de literatura anglesa i literatura comparada en la prestigiosa Universitat de Columbia a Nova York.

L'EXILI COM A ESTRATÈGIA PER A L'ANÀLISI DELS ESTUDIS CULTURALS

Sens dubte, molts dels conceptes bàsics que l'escriptor nord-americà ha desenvolupat tenen una relació estreta amb el seu treball com a crític literari. En aquest assaig analitze un dels conceptes més persistents en la seua teoria cultural: l'exili. Insistiré especialment en el fet que, malgrat les diferents contradiccions que té aquest terme, per a Said és un concepte enriquidor que obri, entre altres coses, la investigació cultural a noves dimensions i altres formes de veure.

Com a punt de partida, cal assenyalar que l'anàlisi que fa Said d'aquest concepte, encara que emana de la història social i política del desplaçament, va més enllà. Per a ell, el concepte és tant real com metafòric. Això significa que fins i tot els intel·lectuals que pertanyen completament a les seues societats es poden dividir en integrats i marginals.

Per aquest motiu, Said entén que la norma que regeix el curs de l'intel·lectual com a marginal en la seua societat és l'exili, és el sentiment de no estar satisfet amb la pròpia comunitat, és estar sempre fora de lloc. En el sentit metafòric de la paraula com a eina d'estudi que ell advoca, hi ha la singular —i, per a molts crítics ambigua i confusa— visió del treball de l'intel·lectual en l'exili, com aclarirem més endavant.

En aquest context, cal assenyalar que l'aproximació de Said al tema de l'exili no deixa de tindre influències reals. El tractament d'aquest assumpte està avalat per l'experiència personal. Com ell narra en les seues memòries, *Fuera de lugar* (1999), un esdeveniment crucial va marcar la seua experiència vital. Explica que tota la família es va veure obligada a eixir de la seua terra natal, Palestina, després de l'ocupació israeliana i es va refugiar a Egipte. Més tard, i per altres motius mundans, ell mateix va eixir d'aquest país àrab rumb als Estats Units.

Com calia esperar, els primers dies en aquest país van ser molt durs; fins i tot descriu l'arribada al continent americà com el dia més trist de la seua vida. A més, l'autor ha deixat constància en els seus escrits que l'experiència vital sempre va estar condicionada per les circumstàncies del desplaçament i l'alienació respecte el seu lloc de naixement. Sobre aquest tema, en el llibre de memòries que hem esmentat abans, afirma que:

Junt amb l'idioma, és la geografia —sobretot en les formes desplaçades de les partences, les arribades, els comiats, l'exili, la nostàlgia, l'enyorança, el sentiment de pertinença i el viatge en si mateix— allò que conforma el nucli de les

meues memòries d'aquells primers anys. Tots els llocs on he viscut —Jerusalem, el Caire, el Líban i els Estats Units— posseeixen una xarxa complexa i densa de valències que ha constituït una part molt important del meu procés de creixement, de la meua assumptió i de la formació de la meua consciència de mi mateix i de la resta (Said 2001: 14).

Així mateix, Linda Anderson, en un article titulat “Autobiography and Exile: Edward Said’s Out of Place”, assegura que les memòries de Said serveixen per a il·luminar la canviant, i fins i tot contradictòria, posició de Said pel que fa a l'exili. Aquesta autora es pregunta com podem entendre la posició de l'autor respecte aquest tema. Per un costat, parla de l'exili com una experiència real i cruel, una fissura que no pot cicatritzar entre un ésser humà i el seu país natal. Per un altre costat, insisteix en la part metafòrica d'aquesta experiència. Partint d'aquest raonament, l'escriptora assegura que aquesta contradicció no es resol en la teoria de Said sobre l'exili. Per a ella:

Said ha escrit sobre l'exili d'una manera similarment paradoxal, invocant-lo com una metàfora per als intel·lectuals que desitjaven la condició de la marginalitat i el viatge continu i, també, com un vertader esdeveniment històric (Anderson 2009: 165).

A parer nostre, encara que admetem, com bé apunta l'autora, les contradiccions que es troben al si de l'aproximació de Said a l'exili, l'anàlisi entranya una nova forma de veure, una visió a través de la qual es poden percebre tant l'experiència històrica com les relacions humanes. En aquest sentit, l'exili seria més aviat una estratègia que no pas una desmembració vital dels intel·lectuals, “és un mitjà, no una finalitat; és, sobretot, una manera de pensar” (Spencer 2010: 389). Segons Said és:

Una alternativa a les institucions de masses que presideixen la vida moderna. L'exili no és, al cap i a la fi, una qüestió d'elecció: algú naix amb ell i li passa a algú. Però atès que l'exiliat

es nega a mantindre's al marge de les ferides, s'han d'aprendre coses. S'ha de cultivar una subjectivitat escrupolosa (ni indulgent ni malhumorada) (Said 2005: 192).

Des d'aquesta perspectiva s'explica que, malgrat que sembla una paradoxa parlar dels avantatges i dels plaers de l'exili, un intel·lectual, quan adopta la mirada d'un exiliat, s'obri a l'originalitat. Segons ens explica Said, al contrari de la majoria de gent que coneix una sola cultura, un estranger sempre té la consciència de dues cultures almenys. Així, l'intel·lectual “exiliat” creua les barreres culturals: a més de tindre una cultura pròpia, s'adapta a la cultura del país receptor. Aquesta pluralitat de punts de vista, de la qual s'apropia l'intel·lectual, l'ajuda a tindre una consciència contrapuntística, concepte que Said defineix de la manera següent:

En el contrapunto de la música occidental, varios temas se enfrentan y disfrutan sólo de un privilegio provisional. No obstante, en la polifonía resultante hay orden y concierto, un interjuego organizado que se extrae de los temas y no de una melodía rigurosa o de un principio formal externo a la obra (Said, 1996c: 101).

Encara més, com que Said proposa l'exili com a estratègia d'investigació per als escriptors que se senten condicionats per les barreres culturals i nacionals dels seus països d'origen, s'obri a les possibilitats que permeten la mirada d'un foraster i d'un marginal. Aquesta actitud, crítica per a ell, enriqueix la nostra visió de l'altre i de la seua cultura i ens permet viatjar d'una manera real a altres conjuntures humanístiques i jutjar-les segons les condicions mundanes en les quals es van formar.

En resum, el concepte de l'exili no existeix en un estat estable. Ans al contrari, per a Said aquest terme significaria: inquietud intel·lectual, insatisfacció amb les normes establertes i ruptura amb les lleialtats tribals. En aquest sentit, l'exili comportaria, en paraules del professor nordamericà, estar “en un estat intermedi, ni integrat completament en

l'ambient nou, ni desembarassat completament de l'antic, assetjat amb implicacions a mitges i amb despreniment a mitges, nostàlgic i sentimental en cert nivell, mímic efectiu i pària secret en altre" (Said 1996c: 60).

En tot cas, cal assenyalar que, quan reflexiona sobre l'experiència de l'exili, Said té present la vivència de molts exiliats que inflüen en el seu treball intel·lectual. Entre aquests autors destaquem, especialment, la presència de Joseph Conrad, sobre el qual tracta el primer llibre d'Edward Said, *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography* (1966), i a qui torna reiteradament al llarg de tota la seua obra com un *cantus firmus* i un fons insistent de tot el que faria després.

Hi ha un relat de Conrad que sempre ha exemplificat el destí de l'exiliat per a Said. Es tracta de *Amy Foster* (1901), un conte que narra la història d'un jove, anomenat Yanko, que deixa el seu país per a instal·lar-se a Anglaterra, on aguanta les penúries de l'exili. El jove no sap l'idioma ni com comunicar-se amb ningú. La jove Amy, una camperola poc atractiva, és l'única que intenta de comunicar-se amb ell, es casen i tenen un fill. Quan cau malalt, la jove britànica li arrabassa el fill i se'n va.

En aquest relat, el destí de Yanko se'ns descriu com un desastre suprem de la soledat i la desesperació. En paraules de Said, Conrad va prendre aquesta por neuròtica de l'exiliat i la va convertir en un principi estètic. Per a Said (2005: 188): "Tots els exiliats de Conrad temen, i estan condemnats a imaginar eternament, l'espectacle d'una mort solitària il·luminada, per dir-ho d'alguna forma, per uns ulls indiferents i que no comuniquen res".

En aquest sentit, i tal com apuntava un crític, no podríem pensar que el mateix Said temia també una mort similar?

Però, quan el nostre autor parla de l'exili, no es refereix a una cosa trista i desvalguda, malgrat que reconeix que una de les paradoxes de l'exiliat és el

seu sentiment de felicitat amb la idea de la infelicitat. Al contrari, ens informa que la major part del seu llibre *Culture and Imperialism* (1993) es va escriure a Nova York, ciutat de l'exili per excel·lència. A més, com que aquesta ciutat pertanyia als dos costats de l'experiència imperial, va poder entendre'ls millor i amb més facilitat. Per a Spencer:

Tot el treball de Said, des de *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography* 1966, el seu primer llibre publicat, fins els seus textos finals sobre la guerra de l'Iraq i la idea sobre l'estil tardà, es va distingir per la consciència que la personalitat, identitat i les perspectives no són estàtiques, sinó que són millorables en ser exposades a noves experiències, encontres estranys i reflexions estimulants. (Spencer 2010: 391)

CRÍTICA

Com hem anunciat abans, el concepte de l'exili en el treball de Said presenta dificultats per a determinats crítics. En un cert sentit, el tractament de Said a aquests escriptors en l'exili és ambigu i poc convençut. Abdul Jan Mohamed el qualifica d'especular, ja que sols els situa en altres cultures per traçar la política de les seues incursions en aquestes cultures.

El millor exemple de tot això per a aquest crític és l'anàlisi que fa Said de l'obra d'Eric Auerbach. És cert que aquest últim escriptor va escriure el monumental llibre titulat *Mimesis* (1942) quan estava refugiat a Istanbul fugint del nazisme. Tanmateix, el problema per a Jan Mohamed és que Said atribueix l'experiència d'aquest llibre al seu exili oriental. Aquest argument no convenç completament Jan Mohamed perquè no hi ha indicis clars que l'Orient influïra de manera decisiva en les idees d'Auerbach fins a l'extrem de canviar-les.

A més, per a ell, l'escriptor alemany escriu com un intel·lectual occidental i per a una audiència occidental, i el seu llibre haguera vist la llum en qualsevol lloc que no fóra l'Orient. En aquest context Jan Mohamed afirma:

L'apropiació especular de Said d'Auerbach per definir el valor de l'exili sembla passar per alt algunes diferències fonamentals entre els dos homes. Mentre que Auerbach escriu sobre la cultura de l'Orient Mitjà; ell escriu especialment per i sobre l'Occident. Fins i tot *The Question of Palestine* està dirigida, almenys en part, a una audiència euroamericana, com Said reconeix de forma explícita. Així, mentre que Auerbach és un exiliat en el sentit dèbil de la paraula (és a dir, un subjecte que sempre pertany a la seua cultura de casa a pesar d'una alienació circumstancial i temporal), Said, el qual ni és prou exiliat ni prou immigrant, és capaç de desenvolupar una teoria sobre l'exili com una "oda ascètica dels qui no tenen llar". (Jan Mohamed 1992: 99)

CONCLUSIONS

Comptat i debatut, i per acabar, és convenient assenyalar que l'evolució acadèmica i intel·lectual d'aquest autor ens mostra una ment madura per l'experiència de l'exili, una persona que prefereix no pertànyer a idees fixes ni a mons delimitats geogràficament. La seua identitat no s'autodetermina per la geografia, es percep com un cúmul de fluxos

corrents, que són transcendents perquè no es troben en un estat estàtic; al contrari, es troben en moviment constant. En tot cas, Said prefereix això a una identitat sòlida i ahistòrica. De tota manera, l'autor afirma: "després de tantes dissonàncies en la vida he après, finalment, a preferir no tindre raó i quedar-me fora de lloc" (Said 2001: 393).

Segons el que Said ha dit fins ací, cal considerar tota terra, fins i tot a la d'un mateix, com una terra estranya; estendre l'estima de l'ésser humà a totes les geografies universals i no aferrar-se mai a la d'un mateix. És pertinent acabar aquest article amb un fragment que Said cita al llarg de la seua obra. Giambattista Vico diu el següent:

És, doncs, una font de gran virtut per a la ment educada aprendre primer, pas a pas, a canviar en les coses vitals i transitòries, de forma que més tard pugua ser capaç d'abandonar-les. Qui trobe dolça la seua pàtria encara és un tendre aprenent; qui trobe que tot sòl és com el nadiu, és ja fort; però és perfecte aquell per a qui el món sencer és un lloc estrany. L'anima tendra fixa la seua estima sols en un lloc al món, la font estén la seua estima a tots els llocs; l'home perfecte ha anihilat el seu (*apud* Said 1996c: 514).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Anderson, L. (2009). Autobiography and Exile: Edward Said's Out of Place. En R. Ghosh, *Edward Said and the Literary, Social and Political World* (pp. 165-175). Londres: Routledge.
- Auerbach, E. (2002 [1942]). *Mimesis*. (I. Villanueva, & E. Imaz, Trads.) Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- Child, P. Y. (1997). *An Introduction to Post-Colonial Theory*. Londres: Prentice Hall.
- Conrad, J. (2006 [1901]). *Amy Foster*. Oregon: Echo Library.
- Jan Mohamed, A. (1992). Worldliness-Without-World, Homelessness-As-Home: Toward A Definition of the Specular Border Intellectual. En M. Sprinker, *Edward Said: A critical Reader* (pp. 96-120). Oxford: Blackwell Publishers.
- Kenney, V. (2000). *Edward Said. A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press.
- Said, E. W. (1996a [1966]). *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography*. Nova York: Columbia University Press.
- Said, E. W. (1979). *The Question of Palestine*. Nova York: Times Books.
- Said, E. W. (2004 [1983]). *El mundo, el texto y el crítico*. (R. G. Pérez, Trad.) Barcelona: Debate.
- Said, E. W. (1996c [1993]). *Cultura e imperialismo*. (N. Catelli, Trad.) Barcelona: Anagrama.
- Said, E. W. (1996b [1994]). *Representaciones del intelectual*. (I. Arias, Trad.) Madrid: Paidós.
- Said, E. W. (2001 [1999]). *Fuera de lugar*. (X. Calvo, Trad.) Barcelona: Grijalbo Mondadori.

Said, E. W. (2005 [2001]). *Reflexiones sobre el exilio*. (R. G. Pérez, Trad.) Barcelona: Debate.

Spencer, R. (2010). Contented Homeland Peace: The motif of Exile in Edward Said. En Iskandar, A., Rustum, H., *Edward Said. A Legacy of Emancipation and Representation*. (pp. 389-413). California: University of California Press.

Young, J. (2001). *Postcolonialism: An Historical Introduction*. Oxford: Blackwell.

NOTA BIOGRÀFICA

L'autor de l'article és Anouar Antara, llicenciat en Filologia Àrab per la Universitat Mohamed I, al Marroc. Aquest títol està homologat per la Universitat de Granada. A més, té el diploma en Estudis Avançats de la Universitat de Las Palmas i és doctor en Filologia Espanyola, Clàssica i Àrab al Departament de Literatura i Teoria de la Literatura d'aquesta universitat.